

E. van Heuven-van Nes

Hongerige wolven overvallen een groep ruiters (1836), door Eugène Verboeckhoven. Hoe een schilderij het onderwerp werd van een culturele polemiek

Begin 1861 werden de Bommelerwaard en het Land van Maas en Waal getroffen door een grote watersnoodramp. Ten bate van de slachtoffers werd in de Gotische Zaal van het paleis aan de Kneuterdijk in Den Haag een Algemene Verloting georganiseerd. Als naburig vorst stelde koning Leopold I van België voor dit doel een imposant schilderij beschikbaar van de vermaarde Belgische schilder Eugène Verboeckhoven (1799–1881): *Hongerige wolven overvallen een groep ruiters*, daterend uit 1836 (afb. 1).¹ Het jaar daarop, in 1862, kocht de toenmalige minister van Binnenlandse Zaken en leider van het kabinet, Mr. J.R. Thorbecke, het kunstwerk voor f 4000,- van de ‘gelukkige’ winnaar aan voor het Rijk. Deze daad riep heftige reacties op: Thorbecke en de zijnen vonden het ondersteunen van eigentijdse Nederlandse kunst immers geen zaak van de regering.² Waarom, vroeg men zich af, kocht Thorbecke dit schilderij en nog wel voor zo’n hoog bedrag? Hoe gekwetst kunstminnend Nederland door de affaire was, bleek wel uit het feit dat Victor de Stuers ruim tien jaar later nog, in 1873, in zijn beruchte artikel *Holland op zijn smalst* schreef: *Wel koopt men van tijd tot tijd iets aan, ten einde den aankoop van Verboeckhovens wolveengevecht te doen vergeven, maar het is er verre vanaf, dat het Museum [Paviljoen Welgelegen te Haarlem] ook slechts een flauw denkbeeld van de moderne Hollandse school zou geven.*³

Aan de totstandkoming van Verboeckhovens

Hongerige wolven wordt in de in 1981 verschenen biografie van de schilder ruim aandacht besteed, maar de verdere lotgevallen van het schilderij komen niet ter sprake.⁴ Het bleek echter de moeite waard te zijn om nader in te gaan op de geschiedenis van dit schilderij, dat sinds de aankoop ervan in 1862 tot de collectie van het Rijk behoort. Bovendien zal het schilderij, dat lange tijd niet aan het publiek getoond is, een prominente plaats innemen op de tentoonstelling *‘De Faam’ van Koning Willem III. Het ware verhaal achter een beeld voor de Koning: de watersnood van 1861*, die van 1 juni tot 1 augustus 1994 in Paleis het Loo gehouden zal worden.⁵ Verheugend is ook dat de zware, bij het schilderij behorende, vergulde lijst voor deze gelegenheid kon worden gerestaureerd.

Koning Willem III, de watersnood van 1861 en de Algemene Verloting

Koning Willem III (1817–1890) toonde een daadwerkelijk medeleven met de slachtoffers van de watersnood, hetgeen hem grote populariteit en zelfs de bijnaam *Willem de Goede* heeft bezorgd (afb. 2). Zo bereisde hij in gezelschap van zijn broer prins Hendrik eind januari 1861, en begin februari nogmaals – nu ook vergezeld van zijn oudste zoon – de door de watersnood getroffen gebieden, waarbij onder meer de dijkdoorbraken bij Brakel en Leeuwen werden bezocht. Vervolgens deed Willem vorstelijke giften ten bate

Afb. 1. Eugène Verboeckhoven, *Hongerige wolven overvallen een groep ruiters*, 1836. Olieverf op doek, 256 x 363 cm. Rijksmuseum, Amsterdam.

van de slachtoffers en hij liet het Koninklijk Instituut van Ingenieurs een prijsvraag uitschrijven tot het ontwerpen van zogenaamde *vlugtheuvels* om in geval van een nieuwe overstroming te dienen als toevluchtsoord. Ook ondersteunde hij tal van initiatieven die door de Nederlandse bevolking ten behoeve van de getroffen en werden georganiseerd, zoals een Algemene Collecte in februari en de Algemene Verloting in april van datzelfde jaar.⁶ Op 19 januari 1861 gaf koning Willem III bij Koninklijk Besluit goedkeuring aan het voorstel om een *Algemene Verloting van kunst en smaak ten behoeve der noodlijdenden door den jongsten watersnood* in Den Haag te houden. Uit eigener beweging stelde de koning de Gotische Zaal, de aangrenzende galerij en de toren van het paleis aan de Kneuterdijk in Den Haag beschikbaar. Voordat de verloting plaatsvond, zouden de voorwerpen daar eerst veertien dagen tentoongesteld worden. In

drie maanden tijd wist de speciaal voor dat doel ingestelde commissie in Den Haag te zamen met 304 landelijke sub-commissies ruim 14.000 voorwerpen voor de tentoonstelling bijeen te brengen en 218.000 loten á f 1,- per stuk te verkopen. De tentoonstelling, die van 16 april tot en met 30 april opengesteld was, werd als eerste bezocht door de koning, zijn vrouw koningin Sophie en hun tienjarige zoon Alexander (afb. 3). Bijna 25.000 mensen volgden hun voorbeeld. Naast de geschenken van de koninklijke familie vormden ca. 400 schilderijen, tekeningen en platen het belangrijkste aandeel. Hieronder waren tevens inzendingen van kunstenaars uit België, Duitsland en Frankrijk. Ook koning Leopold van België liet zich niet onbetuigd en schonk zoals gezegd het grote schilderij *Hongerige wolven overvallen een groep ruiters*, van zijn onderdaan Eugène Verboeckhoven (afb. 3).

Afb. 2. Koning Willem III bij de watersnoodramp van 1861, in: W.J. Hofdijk, *De Kroon van Willem de Goede*: 19 Februari 1861, Amsterdam 1861. Litho naar D. van der Kellen. Paleis Het Loo, Apeldoorn, bruikleen Vereniging Oranje-Nassau Museum.

Verboeckhovens *Hongerige wolven*

Eugène Joseph Verboeckhoven werd in 1799 in Warneton, Vlaanderen, geboren en aanvankelijk als beeldhouwer opgeleid door zijn vader Barthélemy Verboeckhoven (1759–1840).⁷ Voorts studeerde hij aan de Academie te Gent en in het atelier van de veeschilder Balthasar Ommeganck (1755–1826). Al snel specialiseerde de jonge kunstenaar zich in het schilderen van landschappen met vee en met zijn gedetailleerd geschilderde dierstukken oogste hij gedurende zijn lange en productieve carrière veel succes. Ook stoffeerde hij regelmatig de voorstellingen van bekende landschapschilders als Klombeck en Hoppenbrouwers. Volgens Immerzeel, in zijn biografische schets van Verboeckhoven uit 1843, kwamen bij het schilderen van dieren zijn vroegere beeldhouwlessen de kunstenaar goed van pas: *Niet*

*zelden boetseert hij zijne personaadjes in klei, alvorens dezelve op het doek te brengen, en hierin is hij misschien de naauwgezette kunstenaar in zijn vak.*⁸ Ook vermeldt Immerzeel dat Verboeckhovens zorgvuldig gepenseelde schilderijen zeer gewaardeerd werden door zijn tijdgenoten en dat zijn werk in veel openbare en particuliere verzamelingen te vinden was.⁹ Het Rijksmuseum bijvoorbeeld, bezit behalve de in 1862 verworven *Hongerige wolven* nog twee veestukken van de kunstenaar, die respectievelijk in 1824 in Brussel en in 1825 in Haarlem op tentoonstellingen zijn aangekocht.¹⁰

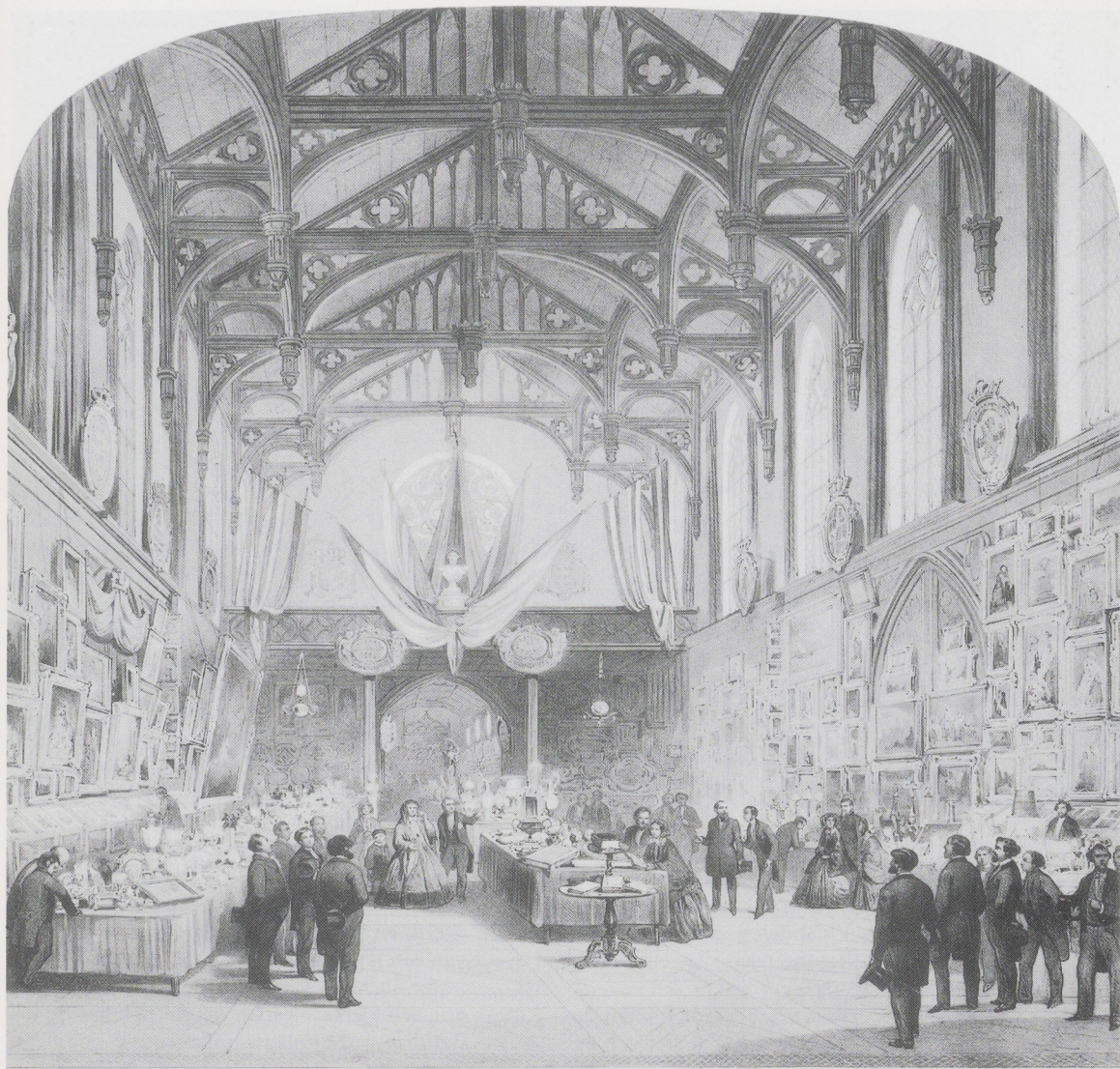
Ons schilderij *Hongerige wolven* hing in 1836 met niet minder dan twaalf andere werken van Verboeckhoven op de drie-jaarlijkse Salon te Brussel, onder de titel *Paardenkonvooi aangevallen door wolven in een Pools woud*.¹¹ Het viel daar op zowel door de grote afmetingen (ruim twee-en-een-halve meter hoog en bijna vier meter breed), als door de dramatiek van het onderwerp. Het fraaie kunstwerk werd met een gouden medaille bekroond.

Verboeckhoven had zich niet alleen op de schildering van het grote doek voorbereid door het maken van getekende studies, maar ook, zoals hij gewoon was, door de verschillende weer te geven paarden eerst in diverse houdingen te boetseren. De wolven werden aan de hand van dode wolven en een geraamte eveneens van tevoren goed bestudeerd, en zelfs was de kunstenaar in het bezit van een levende wolf uit de Ardennen.¹² Later, in 1838, vervaardigde Verboeckhoven nog een kleinere versie van het schilderij (huidige verblijfplaats onbekend).¹³ Tijdens of na de tentoonstelling in Brussel werd het grote schilderij kennelijk door de Belgische koning aangekocht, die het later als prijs voor de loterij in 1861 beschikbaar stelde.¹⁴

Ten tijde van de Algemene Verloting in Den Haag in 1861 werd in de pers, met uitzondering van de inzendingen van de koninklijke familie, aan geen geschenk aandacht besteed als aan dat van de Belgische koning. Alvorens in de Gotische Zaal te worden tentoongesteld, werden de ingezonden sildere-

Afb. 3. Koning Willem III rechts en koningin Sophie met prins Alexander links tijdens hun bezoek aan de tentoongestelde voorwerpen voor de Algemene Verloting op 16 april 1861 in de Gotische Zaal in Den Haag. Op de

wand links achteraan hangt het schilderij van Verboeckhoven. Litho door C.C.A. Last. Paleis Het Loo, Apeldoorn, bruikleen Vereniging Oranje-Nassau.

C.C.A. Last del.

Gebr. van Teylingen lith. Apeldoorn.

T E N T O O N S T E L L I N G

DER

PRIJSVOORWERPEN VOOR DE ALGEMEENE VERLOTING TEN BEHOEVE DER NOODLEEDENDEN DOOR DEN WATERSNOOD

in de Gotische Zaal van het Paleis van S. K. W. van Oranje

te *S t r a v e n h a g e*.

Bezoek der Koninklijke Familie op Dinsdag den 16 April 1861.

rijen eerst in het huis van J.D. Kruseman, secretaris van het schilderkundig genootschap Pulchri Studio, verzameld en geordend. Arnold Ising, sedert 1848 stenograaf bij de Eerste en Tweede Kamer der Staten-Generaal en medewerker van *De Nederlandsche Spectator* en de *Kunstkronijk*, mocht ze daar in maart 1861 bekijken in verband met het maken van een verslag van de tentoonstelling.¹⁵ Het schilderij van Verboeckhoven was toen echter nog niet gearriveerd, en kon dus niet door Ising worden besproken. Wel werd in de landelijke kranten geschreven over een kostbaar schilderij van de Belgische koning dat tegemoet gezien kon worden.¹⁶ Maar dat men niet precies wist om welk schilderij het ging, blijkt uit een artikel in het *Algemeen Handelsblad*, waarin gesproken wordt over *eene prachtige schilderij [...], voorstellende een der gewigtigste oogenblikken van het beleg van Ostende [...], opgedragen aan den Heer Slingemayer*.¹⁷

Na aankomst oogste de *Hongerige wolven* veel lof en bewondering, hetgeen in verschillende krantenberichten kan worden nagelezen.¹⁸ En na het openingsbezoek van de koninklijke familie aan de tentoonstelling meldde een verslaggever: *Wat de kunstschat ten betreft, die op de Tentoonstelling prijken, vallen bij den eersten blik bijzonder in het oog de luisterrijke geschenk, door de Vorstelijke personen gegeven, ... door Z.M. den Koning der Belgen, het indrukwekkend tafereel van Verboeckhoven, een troep paarden door wolven overvallen, enz.*¹⁹

Ook na de verloting, die op 8 mei was afgelopen, bleef het stuk onder de aandacht van de pers. Over de winnaar heerste onduidelijkheid: *De trekking der watersnood-loterij is geheel afgelopen: men zegt dat de veelbesproken chais gevallen is op een nummer te Leijden en de groote schilderij van Verboeckhoven op een lot uit Zaandam*, schreef men in de *Utrechtsche Courant*.²⁰ In dezelfde krant werd een paar dagen later echter vermeld, dat deze berichtgeving onjuist was en dat het grote schilderij van Verboeckhoven gewonnen was door de eigenaren van lotnummer 195834, te weten de kinderen van de Utrechtse broodbakker H.J. Molsbergen.²¹ Vervolgens ging het gerucht dat koning Willem III het stuk

zou willen kopen: *Men verneemt dat namens Z.M. den Koning aan de kinderen van den heer Molsbergen te Utrecht [...] is te kennen gegeven, dat HD. [Hoogstderzelve] het verlangen heeft geopenbaard, om voor een som van f 10.000 eigenaar van genoemde schilderij [de Verboeckhoven] te worden*.²² Maar dit bericht bleek uit de lucht gegrepen te zijn en uiteindelijk was het minister Thorbecke, die het stuk in 1862 van bakker Molsbergen zou kopen.²³

De aankoop door Thorbecke en de kritiek daarop

Aan het begin van het *tweede ministerie-Thorbecke* (1862–1866) kocht mr. J.R. Thorbecke (1798–1872), tevens minister van Binnenlandse Zaken, het schilderij van de Utrechtse bakker H.J. Molsbergen in 1862 voor een bedrag van f 4000,-. Zoals hij later in een memorie van antwoord bij de behandeling van de begroting over 1863 zou meedelen, was het stuk afkomstig van een beroemd meester, door deskundigen zeer geprezen en hem voor eenderde van de prijs te koop aangeboden.²⁴ De declaratie van Molsbergen werd op 14 juli 1862 in de boeken van de afdeling Algemene Zaken en Comptabiliteit ingeschreven.²⁵

De aankoop leidde in de Nederlandse kunstwereld tot verbaasde reacties. Sedert 1848 was er van overheidswege met betrekking tot het verzamelen van werk van eigentijdse Nederlandse schilders in het in 1838 geopende Paviljoen Welgelegen te Haarlem eerder een ontmoedigings- dan een aanmoedigingsbeleid geweest.²⁶ Er werd zelfs regelmatig over opheffing van de collectie gesproken. In 1860 werden vijf-en-zestig werken uit Paviljoen Welgelegen verkocht, terwijl er slechts twee eigentijdse schilderijen werden aangekocht. Het bedrag van f 1000,- dat jaarlijks op de begroting voor de aankoop van eigentijdse kunst voor Paviljoen Welgelegen stond, maar in de jaren vijftig nooit werd gebruikt, werd in 1861 opgeheven. Thorbecke beschouwde kunst als een particuliere zaak, de kunstenaars moesten zichzelf maar zien te bedruipen.

Het is dan ook goed te begrijpen dat men uiterst verbaasd was over de aankoop van de

Verboeckhoven. Het weekblad *De Nederlandsche Spectator* van 9 augustus 1862 wijdde er een hoofdartikel aan onder de kop *Het Nederlandsch Gouvernement kunstkooper*.²⁷ De toon van het stuk was ironisch en ving aan met: *Het nederlandsch gouvernement heeft eene schilderij aangekocht. Verheugt U niet te zeer, nederlandsche schilders over dat eerste blijk eener langverwachte bescherming; er is hier veel dat uwe blijdschap matigen moet; misschien, als gij alles in aanmerking neemt, zal die blijdschap wel plaats maken voor leedgevoel en verontwaardiging.* De anonieme schrijver vroeg zich af waarom de regering tot de aankoop was overgegaan. De voorstelling had niets met onze vaderlandse geschiedenis te maken en men vond de kwaliteit van het schilderij ook niet bijzonder. Dit zal te maken hebben met de traditionele, romantische manier van schilderen van Verboeckhoven, welke in de jaren vijftig van de vorige eeuw door de opkomst van het impressionisme uit de mode begon te raken. De criticus opperde dat de Nederlandse regering min of meer genoodzaakt was het geschenk van de koning der Belgen te kopen, daar het krenkend voor de gulle gever en de Belgische regering zou zijn, als Molsbergen het stuk aan een of andere particulier of buitenlander zou verkopen – *en dat thans juist hangende de Maaskwestie*. Deze gedachte lijkt mij zeer aannemelijk: er kon natuurlijk niet een soort handeltje ontstaan met een geschenk van de Belgische koning. Overigens is het curieus dat de koning, waar het een geste jegens zijn noorderburen betrof, zijn keuze had laten vallen op een werk van Verboeckhoven, daar deze kunstenaar destijds, in 1830, als vrijwilliger had deelgenomen aan de Revolutie tegen Nederland.²⁸ Hoe dan ook, het bleef onverdedigbaar dat de Nederlandse regering, die geen cent over had voor de aankoop van een eigentijds Nederlands schilderij en die de aanmoediging van kunst en wetenschap aan particulieren overliet, tot deze daad was overgegaan: *De aankoop van Verboeckhovens schilderij is een nieuwe slag in het aangezicht der nederlandsche kunstenaars en een negatief bewijs van de bekwaamheid van hen die door hunnen betrekking geroepen zijn de belangen der kunst te*

behartigen. Als eene bespottung voor hen zelve hangt thans het wolven-tafereel in eene der zalen van het ministerie van binnenlandse zaken: het blijve daar hangen als eene duurzame herinnering, hoe onder het ministerie Thorbecke met de kunst werd omgesprongen. Gelaten eindigde de schrijver dat men er in de Kamer wel kalm in zou berusten: *... 't geldt de kunst maar, en die is niet waard dat men er zooveel woorden aan verspilt.*

Het weekblad werd verluchtigd met een spotprent op de gebeurtenis, getiteld: *De moderne Orfeus* (afb. 4).²⁹ We zien hier Thorbecke, half liggend op de grond voor het tafereel van Verboeckhoeven, de viool en de strijkestok werkeloos in beide handen. Het tweeregelige vers eronder luidt: *En luisterend naar 't gehuil, gehinnik en gebas, / Ontzinkt hem 't snarentuig, dat eens zijn glorie was.* Met andere woorden: Thorbecke liet zich door de affaire meeslepen; zijn principe dat kunst geen regeringszaak was, hield geen stand. Het Belgische tijdschrift, *Journal des Beaux-Arts* wijdde ook enige regels aan deze *petite histoire très amusante*.³⁰ Minister Thorbecke was uitgemaakt voor alles wat lelijk was, wegens de verspilling van 8000 francs – een storm in een glas water. Wel begreep men uit het artikel in de *Spectator* dat de Nederlandse regering niet veel geld besteedde ter aanmoediging van de kunst. In een reactie op dit Belgische bericht schreef men in *De Nederlandsche Spectator* dat alles te ernstig was opgevat en ter verklaring werd alles nog eens uitgelegd.³¹ De redacteur eindigde de verdediging met: *Onze waarde collega bedenke daarbij hij leeft in een land waar 8000 franken voor kunstenaars uitgegeven, eene kleinigheid zijn, wij daarentegen in een land waar verleden jaar een post van f 1000,- voor ons nationaal museum werd geschapt, niet omdat het te weinig maar omdat het nog teveel was.*

Enige tijd later werd ook in de *Kunstkronijk* op de aankoop van het schilderij gereageerd.³² Ook hier uitte men zijn verbazing en vroeg men zich af hoe de uitgave te verklaren en te rechtvaardigen was. Men hoopte dat de Nederlandse kunstenaars, wier belang en eer het goldt, zich openlijk krachtig teweer zouden stellen. Voorts nam de *Kunstkronijk*

Afb. 4. 'De moderne Orfeus', spotprent op minister Thorbecke naar aanleiding van zijn aankoop van het schilderij van Verboeckhoven. Litho, onbekend, uitgegeven door D.A. Thieme, gedrukt bij H. Smit en gepubli-

ceerd in: *De Nederlandsche Spectator* van 9 augustus 1862.

En luisterend naar 't gehuil, gehinnik en gebas,
Ontzinkt hem 't snarentuig, dat eens zijn glorie was.

het artikel uit *De Nederlandsche Spectator* intergraal over, evenals een ingezonden commentaar hierop.³³ Hierin werd vastgesteld, dat de affaire toe te schrijven was aan de verkeerde inrichting van ons staatsbestel: *Is het denkbaar dat één man voor een driedigden werkring is opgewassen? De wetenschap is aan het onderwijs gehangen en de kunst is er aan vastgeknoopt en nu moet de hoofdambtenaar aan wiens zorg zij is toevertrouwd, maar zien dat hij er zich doorslaat. Als de kunst ingedeeld was bij den waterstaat, zou een ingenieur erover beslissen. De Nederlandsche Staat, niet de heer THORBECKE noch de heer VOLLENHOVEN, is oorzaak dat er zulke dwaasheden gebeuren als er nu heeft plaats gehad met den aankoop van het wolven- en paarden tafereel, dat eer gesloopt dan door eene Regering voor Staatsrekening aangekocht moest worden. Ik spreek van sloopen: bezie de wolfjes op het doek, en beslis of zij niet blijkbaar kopieën zijn van het wolfje dat de schilder in*

*der tijd in zijn atelier had en dat hier in allerlei standen, grootten en kleuren is afgebeeld. Men snijde ze uit en make er een vijf en twintigtal prijzen van voor een volgende loterij, die den een of anderen dag zeker wel weér zal worden opgericht.*³⁴ Nogmaals stelde de schrijver dat het er tijdens de regering van koning Willem I de tijd niet naar was zich met kunst in te laten, maar dat de tijden veranderd waren en dat de belangen der kunst een andere behartiging vereisten dan een halve eeuw geleden. De reden dat men daar niet al eerder tegen in opstand was gekomen, was gelegen in het feit dat Hollandse kunst voor veel mensen een mythe was. Omdat het Nederlandse publiek de nationale kunst niet belangrijk vond, kon men het de minister van Binnelandse Zaken en zijn medewerker niet kwalijk nemen dat zij de kunst ook niet hoog schatten. En het was hen dan ook niet kwalijk te nemen dat zij Verboeckhovens *Hongerige wolven* in de Audientiezaal van het

departement hadden laten ophangen, of het nu wel of niet om de kunst te doen was.

Een 120-tal Nederlandse kunstenaars, onder wie *den grijsen Schelfhout* richtte zich in een adres, van 31 oktober 1862 tot de Tweede Kamer.³⁵ Ook zij vroegen waarom de regering zo'n hoog bedrag had kunnen besteden voor de aankoop van dit schilderij. Ze schreven dat zij uit bescheidenheid en gevoel van eigenwaarde tot nu toe gezwegen hadden, *bij een stelselmatige of uit onverschilligheid geborene miskennis van wat men der Nederlandse kunst en haar grootsch verleden verschuldigd is. Maar dat zij nu niet anders konden doen dan dat stilzwijgen verbreken.* Zij hoopen hiermee op een betere situatie voor de Nederlandse kunst.

Thorbecke en de Tweede Kamer

Tijdens de behandeling van de staatsbegroting over het jaar 1863 kwam de affaire eveneens aan de orde. Het liberale kamerlid S. baron van Heemstra vroeg op 20 november met betrekking tot het departement van Binnenlandse Zaken: onder-artikel 3, luidende: *Bureau- en locaalbehoeften en drukwerk, f 36.000,-*, waarom dit schilderij uit de schatkist was betaald, gelet op het standpunt van de minister inzake de kunst. De *koninklijke gever* had toch niet de bedoeling gehad dat het schilderij in een van *onze verzamelingen* terecht zou komen. Thorbecke antwoordde, dat hij in zijn memorie van antwoord de rede van de aankoop al gegeven had, dat hij dat voldoende vond en dat hier van bescherming van kunst geen sprake was.³⁶ De memorie van antwoord van 25 oktober luidde: *Men vraagt naar eenen aangekochte schilderij. De geschiedenis is deze. Den Minister was de bekende schilderij van Verboeckhoven, ten vorige jare op de tentoonstelling voor den watersnood, te koop aangeboden. De gevraagde som was een derde van den oorspronkelijke koopprijs, het stuk van een beroemd meester en door deskundigen zeer aangeprezen. Hetgeen echter bovenal tot den koop deed besluiten was de aanleiding, ten gevolge waarvan het stuk hier te lande was gekomen, als blijk namelijk van de deelneming van een naburig vorst in de rampen van hen,*

*die door overstromingen alhier hunne bezittingen hadden verloren. Zoodanig gedenkteeken scheen van landswege wel bewaard te mogen worden. De schilderij dus, uit de gelden van het Vde hoofdstuk voor aankoop van boekwerken en voorwerpen van kunst en wetenschap aangekocht, was de ondergeteekende aanvankelijk voornemens in goed gezelschap in eene der Rijksverzamelingen te plaatsen; dáár ontbrak echter ruimte. Hij dacht vervolgens aan de Koninklijke Bibliotheek, doch ook daar was geen geschikte plaats. De noodige ruimte vond hij toen in een der vertrekken van het Departement van Binnenlandse Zaken. Daar werd het stuk alzo geplaatst tot dat het elders eene meer waardige plaats zal kunnen erlangen.*³⁷

Enkele dagen later bij de behandeling van *Kunsten en Wetenschappen*, kwamen nog enkele kamerleden, onder wie Van Heemstra, terug op de aankoop van Verboeckhovens schilderij en het verzoekschrift van de Nederlandse schilders.³⁸ J.J. van Mulken vond het de plicht van de regering om de kunst te ondersteunen en te beschermen. Mr. W. Wintgens meende *Bij deze begrooting enkele sporen van eene andere rigting te ontwaren.* Hij zag de aankoop van de Verboeckhoven als *ene daad van courtoisie.* M.A.F.H. Hoffman wilde de post tot f 3000,- à f 4000,- verhogen, terwijl Van Heemstra de aandacht wilde vestigen op het feit dat de minister had gezegd dat de gevraagde som een derde van de oorspronkelijke koopprijs was, dat het stuk van een beroemd meester was en door deskundigen zeer geprezen. *Zoo spreekt een intelligent kunstkooper* meende Van Heemstra. *Maar waarom dan niet tegenover Nederlandsche kunstschilders dezelfde toon aangeslagen?*

Thorbecke en de Algemene Rekenkamer

Hoewel de begroting werd goedgekeurd, heeft Thorbecke toch grote moeite gehad om het bedrag van het schilderij verevend te krijgen. De Algemene Rekenkamer wilde de bestemming van het schilderij weten. De argumenten in de memorie van antwoord schreef Thorbecke nu ook aan de Rekenkamer.³⁹

In een reactie op deze brief zond de Reken-

Afb. 5. De Waterloozaal van het Rijksmuseum in 1893 met rechts op de wand het schilderij van Verboeckhoven.

kamer de aanvraag van betaling wederom onverevend terug. Men had alleen willen weten of het schilderij betaald moest worden uit de post voor aankopen voor het Koninklijk Kabinet van Schilderijen in Den Haag, of die voor het Rijksmuseum in Amsterdam of uit de post voor kunstwerken van levende meesters op het Paviljoen bij Haarlem. Aangezien Thorbecke echter geen van deze

posten gebruikte, kon de betaling niet goedgekeurd worden.⁴⁰ Er volgde een uitgebreide briefwisseling.⁴¹ Uiteindelijk werd op 1 mei 1863 een wet aangenomen, waarbij door de de Algemene Rekenkamer *de deugdelijk bevonden vorderingen van H.J. Molsbergen, groot f 4014,05, wegens de levering eener schilderij verevend* moesten worden.⁴²

Afb. 6. Eugène Verboeckhoven, voorstudie voor het schilderij 'Hongerige wolven overvallen een groep ruiters'. Potlood op lichtbruin papier, 150 x 245 mm. Rijksprentenkabinet, Amsterdam.

Hoe het verder ging met het schilderij

Geleidelijk braken er voor de 'moderne' kunst iets betere tijden aan. Eind jaren zestig mocht Paviljoen Welgelegen op voorstel van minister mr. C. Fock van Binnenlandse Zaken gereorganiseerd worden. Op de begroting 1869/1870 werd hiervoor f 24.000,- uitgetrokken.⁴³ Getuige een mededeling van de Raad van Bestuur over 's Rijksmuseum aan de minister van Binnenlandse Zaken is het schilderij van Verboeckhoven in 1870 van het ministerie in Den Haag naar Haarlem overgebracht.⁴⁴

In de catalogus van Paviljoen Welgelegen van 1880 werd de theatrale voorstelling gedetailleerd en met gevoel voor dramatiek beschreven.⁴⁵

Bij de opening van het Rijksmuseum in 1885 werd het doek naar Amsterdam overgebracht, waar het met Pienemans *Slag bij Waterloo* en andere negentiende eeuwse schilderijen in de Waterloozaal werd opgesteld (afb. 5). In 1899 zouden deze schilderijen overgebracht worden naar het nieuw gebouwde Fragmentengebouw. Na een

periode van 37 jaar in het Rijksmuseum ging het in augustus 1922 weer terug naar Den Haag, naar de Tweede Kamer. Op 22 september 1952 werd het overgedragen aan de Dienst voor 's Rijks Verspreide Kunstvoorwerpen, die een passend onderkomen vond in de residentie van de Nederlandse Ambassadeur te Brussel, alwaar het zich in 1982 nog bevond.⁴⁶ Vier jaar later, op 26 mei 1986 keerde de Verboeckhoven definitief terug naar het Rijksmuseum.

Zoals in het voorgaande reeds beschreven is, vervaardigde Verboeckhoven veel studies voor zijn werken. Twee jaar geleden werd het Rijksprentenkabinet verblijd met een potloodschets voor de middenpartij van het schilderij met centraal een steigerend paard (afb. 6). Wederom was het een Belgische schenking, nu echter van Kunsthandel Stradanus te Antwerpen. Ditmaal zou het cadeau geen beroering wekken en kon het museum het kunstvoorwerp in dankbaarheid aanvaarden.

Noten

Mijn dank bij de totstandkoming van dit artikel gaat uit naar mevrouw drs. Saskia de Bodt, universitair docent kunstgeschiedenis bij de Rijksuniversiteit Utrecht, die een proefschrift voorbereidt over Nederlandse schilders te Brussel 1850-1890; mevrouw drs. Ellinoor Bergvelt, werkzaam bij de Universiteit van Amsterdam en bezig met de voorbereiding van een proefschrift over de geschiedenis van de nationale kunstmusea in het zicht van opvattingen over het Nederlandse heden en verleden 1795-1895, de heer en mevrouw Van Zelm van Eldik-Kuneman te Den Haag en mevrouw drs. W. Loos, mevrouw J. Kiers en drs. R.J. te Rijdt van het Rijksmuseum.

Gebruikte afkortingen:

ARA Algemeen Rijksarchief te Den Haag

KB Koninklijke Bibliotheek te Den Haag

¹ P.J.J. van Thiel e.a., *All the paintings of the Rijksmuseum in Amsterdam. A completely illustrated catalogue*, Amsterdam/Maarssen 1976, p. 568, inv. nr. A 1149.

² Zie voor deze kwestie J. Hart, 'Kunst, regeringszaak? De ontwikkeling van het regeringsbeleid ten aanzien van de eigentijdse beeldende kunst in Nederland 1848-1918', in *Kunst en beleid in Nederland*, Amsterdam 1988, p. 96.

³ Jhr. mr. Victor de Stuers, 'Holland op zijn smalst', *De Gids* 37 (1873), p. 347.

⁴ P. en V. Berko, *Eugène Verboeckhoven*, Brussel 1981, pp. 58-67.

⁵ De tentoonstelling wordt georganiseerd in het kader van de manifestatie *Beelden in Nederland 1994*. Op initiatief van een Deventer Vrouwen Comité kreeg koning Willem III het beeld 'De Faam' van Eugène Lacomblé (1825-1905) cadeau, als dank voor zijn hulp aan de slachtoffers van de overstromingsramp in de Bommelerwaard en het Land van Maas en Waal.

⁶ E. van Heuven-van Nes, 'Koning Willem III en de watersnoodramp van 1861', *Oranje-Nassau Museum Jaarboek*, 1993, pp. 69-110.

⁷ Voor biografische gegevens betreffende de kunstenaar, zie Berko, *op. cit.* (noot 4).

⁸ H.J. Immerzeel, *De levens en werken der Nederlandsche kunstschilders*, deel 3, Amsterdam 1843, pp. 168-169.

⁹ Immerzeel, *op. cit.* (noot 8), p. 168.

¹⁰ Van Thiel, *op. cit.* (noot 1), p. 568, inv. nrs. A 1150 en A 1151.

¹¹ Berko, *op. cit.* (noot 4), p. 58.

¹² Berko, *op. cit.* (noot 4), p. 65.

¹³ Zie veil. cat. New York (Sotheby-Parke Bernet), *19th Century European Paintings*, 28 april 1977, p. 152, nr. 69 (met afb.). Deze versie is aanzienlijk kleiner: 63,5 x 82,5 cm.

¹⁴ In Berko, *op. cit.* (noot 4), wordt helaas niet ingegaan op de aankoop van het schilderij tijdens of na de Salon van 1836.

¹⁵ A. Ising, 'De kunstenaars en de watersnood', *Kunstkronijk* (Nieuwe Serie) 3 (1862), pp. 23-24.

¹⁶ Een selectie uit de landelijke kranten: *Utrechtsche Provinciale en Stads-Courant*, 26 maart 1861: *De Koning der Belgen heeft doen mededeelen, dat hij een kapitale schilderij ter waarde van 20.000 fr voor de verloting zal inzenden; Deventer Courant*, vrijdag 5 april 1861: *Men verneemt dat bij de Commissie van de Algemene Verloting ten behoeve van de noodlijdenden door de watersnood de aanschrijving is gekomen dat Z.M. de Koning der Belgen als prijs in die verloting zal toezenden eene kapitale schilderij, ter waarde van 20.000 francs; Provinciale Drentsche en Asser Courant*, zaterdag 6 april 1861: *De Koning van België heeft een schilderij gezonden, die eene waarde zou hebben van f 5000,-*.

¹⁷ *Algemeen Handelsblad*, maandag 1 april 1861. De genoemde kunstenaar zal de Belgische historieschilder Ernest Slingeneyer (1820-1894) zijn geweest.

¹⁸ Zie bijvoorbeeld het *Algemeen Handelsblad*, zaterdag 15 april 1861: *Thans is ook het schilderij door Z.M. de Koning der Belgen voor de loterij aangekomen en bewonderd door allen, die haar reeds mochten zien*.

¹⁹ *Dagblad van Zuid-Holland en 's-Gravenhage*, woensdag 17 april 1861. Zie ook het *Algemeen Handelsblad* van woensdag 17 april 1861: *Wij meenen vooral te moeten wijzen op de heerlijke stukken, die door de vorstelijke personen zijn geschonken, en waaronder dat van Z.M. de Koning der Belgen zo schitterend uitblinkt*.

²⁰ *Utrechtsche Provinciale en Stads-Courant*, zaterdag 11 mei 1861. En in het *Algemeen Handelsblad*, zaterdag 11 mei, 1861: *Men hoorde dat het schilderij van Verboeckhoven gevallen zou zijn op een der loten van Zaandam*.

²¹ *Utrechtsche Provinciale en Stads-Courant*, maandag 13 mei 1861: *Het gister door ons opgenomen bericht, dat de groote schilderij van Ver-*

boeckhoven van de watersnoodverloting getrokken is op een lot te Zaandam is onjuist. No 195834, waarop die prijs is gevallen, is in 't bezit der kinderen van den heer H.J. Molsbergen, broodbakker alhier.

²² *Utrechtsche Provinciale en Stads-Courant*, donderdag 16 mei 1861.

²³ *Utrechtsche Provinciale en Stads-Courant*, zaterdag 18 mei 1861: Naar wij vernemen is het berigt, ook door ons uit andere bladen overgenomen, betrekkelijk het door Z.M. gedane bod van f 10.000 aan de kinderen van de heer Molsbergen te Utrecht, als winnaars van de schilderij van Verboeckhoven in de algemene verloting voor den watersnood, onjuist. Wij kunnen er tevens bijvoegen dat het hoogste bod, aan de commissie voor de verloting gedaan, is geweest f 3000,—.

²⁴ Zie noot 37.

²⁵ ARA, Algemene Zaken en Comptabiliteit, 20404. 268. *Index 1862*, p. 331. De declaratie voor het schilderij werd op 14 juli 1862 ingeschreven en bedroeg om precies te zijn: f 4014,05. Mogelijk is het bedrag van f 14,05 besteed aan het vervoer van Utrecht naar Den Haag. In het Gemeentearchief te Utrecht is niets terug te vinden over de familie Molsbergen.

²⁶ Hart, *op. cit.* (noot 2), pp. 67–137.

²⁷ *De Nederlandsche Spectator*, 9 augustus 1862, pp. 249–250.

²⁸ Zie 'Een strijder van 1830', in Berko, *op. cit.* (noot 4), pp. 177–199.

²⁹ Zie noot 27, t.o. p. 256.

³⁰ *Journal des Beaux-Arts et de la Littérature*, 4 (31 augustus 1862), p. 134.

³¹ *De Nederlandsche Spectator*, 4 oktober 1862, p. 315: *Wat gegispt werd was dit, dat een gouvernement dat als beginsel steeds op den voorgrond stelt: kunst is geen regeringszaak; dat nimmer iets uitgeeft voor kunst, en zijn nationaal museum in een toestand laat die alom spot verwekt, dat ditzelfde gouvernement plotseling à propos de bottles 4000 gulden gaat geven voor eene schilderij, waardoor noch een kunstenaar, noch de kunst, noch een bestaand museum kon gebaat worden.*

³² *Kunstkronijk* (Nieuwe Serie) 4 (1863), p. 64, onder de kop *Kunstberigten*.

³³ *Ibidem*, pp. 71–72 en pp. 76–77.

³⁴ Met 'Vollenhoven' werd bedoeld mr. H. Vollenhoven, referendaris, chef van de Vijfde Afdeling, Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, binnen het departement van Binnenlandse Zaken, sedert 18 juli 1848.

³⁵ *De Nederlandsche Spectator*, 1 november 1862, onder 'Berigten, Mededelingen, enz.'

³⁶ Hart, *op. cit.* (noot 2), p. 85; *Handelingen van de Staten-Generaal 1862–1863*, 20 november 1862, p. 203. Thorbecke herhaalde: ... hier is het te doen om een monument, een historisch gedenkteken van de deelneming van een naburig vorst in een nationale ramp, van landswege te eeren en te bewaren.

³⁷ KB, *Bijlagen tot de Handelingen der Staten-Generaal, Tweede Kamer, vergaderjaar 1862–1863*. Behandeling Hoofdstuk V: Begroeting van Staatsuitgaven voor het dienstjaar 1863. 71ste Vel, Blad 282. Voorlopig Verslag der Commissie van Rapporteurs, vastgesteld 18 oktober 1862. 1ste Afdeling – Kosten van het Departement Art. 3g. In twee der afdelingen werd gevraagd wat er zij van het gerucht omtrent den aankoop eener schilderij voor het Departement van Binnenlandsche Zaken. Is dit gegrond, welk doel had dan de aankoop, en wordt de gedane uitgaaf uit een soortgelijken post als hier voorkomt, namelijk het bedrag voor aankoop en onderhoud van meubelen, bestreden?; *Ibidem*, 84ste Vel, Blad 336. Memorie van Beantwoording van het voorlopig verslag der Commissie van Rapporteurs voor het onderwerp van wet enz, ingediend 25 oktober 1862 Art. 3g.

³⁸ *Handelingen van de Staten-Generaal 1862–1863*, 25 november 1862, p. 252.

³⁹ ARA, Algemene Zaken & Comptabiliteit, 20404 152. Brief van Thorbecke aan de Algemeene Rekenkamer, 6 oktober 1862, no. 253.

⁴⁰ *Ibidem*, brief van de Algemene Rekenkamer aan Thorbecke, 20 oktober 1862.

⁴¹ ARA, Algemene Zaken en Comptabiliteit, 20404 156, Ontwerp van Wet: *Voorziening in de verevening van door de Algemeene Rekenkamer afgewezen vorderingen*, 28 februari 1863, no. 202, met *Memorie van Toelichting*; *Ibidem*, 20404 157, Brief van Thorbecke aan de Voorzitter van de Tweede Kamer naar aanleiding van het wetsontwerp ter verevening van de vordering, 25 maart 1863, no. 212.

⁴² KB, *Staatsblad van het Koninkrijk der Nederlanden*, (No. 45). Wet van den 1sten Mei 1863, no 41, houdende de voorziening in de verevening van door de Algemeene Rekenkamer afgewezen vorderingen. Het enige artikel luidde: *De deugdelijk bevonden vorderingen van H.J. Molsbergen, groot f 4014,05, wegens levering van eener schilderij, en van C. Wiener, groot f 12, wegens levering van medailles, worden, na de afkondiging dezer wet, door de Algemeene Rekenkamer op art. 142 van het Vde hoofdstuk der*

Staatsbegroting, dienst 1862, verevend. ARA, Algemene Zaken en Comptabiliteit, 20404 159, Brief van Thorbecke aan de Algemeene Rekenkamer, 11 mei 1863, no. 239.

⁴³ Hart, *op. cit.* (noot 2), p. 96.

⁴⁴ 's Rijks Museum van Schilderijen, Copijboek 1867-1884', in: *Inventaris van de Archieven van het Rijksmuseum te Amsterdam en zijn voorgangers 1807-1945*, brief van 31 oktober 1870: *In ontvang zyn genomen eene Schildery door E Verboekhoven voorstellende 'Een stoet paarden door wolven overvallen' van het ministerie van Binnenlandse Zaken ontvangen*, pp. 74-75.

⁴⁵ *Beschrijving der schilderijen in 's Rijks Verzameling van Kunstwerken van moderne meesters in het Paviljoen Welgelegen te Haarlem, 's-Gravenhage 1880*, p. 164, nr. 180: *Hongerige Wolven. Doek. H. 2,43. B. 3,56. In een bergachtig landschap, tusschen twee met hoog ontbladerd hout bezette heuvels, worden paardenkooplieden door eene kudde wolven overvallen. In het midden een aantal fraaie paarden; een isabella-kleurig ros en een bruin paard, worden aan den toom gehouden door een der kooplieden, die gekleed is met grijze kousen en bruin leeren broek; verder geelachtigen gordel, rood vest, groen buis, grijzen hoed. Vol angst en ontzetting, kijken de paardenkooper en de dieren, naar den wolf, welke huilende, het isabella-paard aangrijnst. Een zware schimmel springt radeloos, achter tegen dit paard op; wat meer naar den tweeden grond is een der kooplieden, op een appelkleurig paard in den zadel gezeten, in een worsteling tegen twee hem bespringende wolven. Links meer vooraan slaat een getoomd en op den deken gereden bruin Engelsch paard, nu zonder ruiter, met de achterpooten uit, en heeft reeds eenige wolven neergeworpen. Rechts vooraan wil een fraai Arabisch raspaard (vos) in allerijl wegvlugten, maar wordt tegengehouden door een hem naar den keel springenden wolf. Op den voorgrond een neergestort gezadeld en getoomd bruin paard, welks ruiter het leven reeds bij den strijd heeft ingeschoten en in de worsteling onder den voet getreden wordt; drie wolven zuigen het doode paard het bloed uit strot en nek. Hier en daar toeschietende en neergevelde wolven, en vluchtende paarden-knechten. In de verte, keert de achterhoede van het reisgezelschap, met de nog overgebleven paarden in allerijl terug. Geteekend: EUGENE VERBOECKHOVEN. Ft. 1836.*

⁴⁶ De ambtswoning bevindt zich in de Horizonlaan 22 in Brussel. Het schilderij hing in de groene zitkamer naast de grote ontvangstruimte. Vriendelijke mededeling van mevrouw J. Schüttenhelm, verbonden aan de ambassade aldaar.